

Т.І.МОЛДАВСЬКА

УДК: 94.: 342.553 (477) "1948/1990"

КАДРОВИЙ СКЛАД ВИКОНАВЧО– УПРАВЛІНСЬКИХ СТРУКТУР ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1948–1990 РР.

У статті розглядаються зміни у кадровому складі виконавчо–управлінських структур Запорізької області у 1948–1990 рр., їх закономірності та особливості

Ключові слова: обласна Рада, виконавчо-управлінські структури, обласний комітет КПУ, вибори, депутат, каденція.

В статье рассматриваются изменения в кадровом составе исполнительно–управленческих структур Запорожской области в 1948–1990 гг, их закономерности и особенности

Ключевые слова: областной Совет, исполнительно-управленческие структуры, областной комитет КПУ, выборы, депутат, каденция.

In the given article there are examined executive-administrative structures of Zaporozhian region in 1848-1990, its comformity to natural and peculiarity.

Key words: regional Council, executive-administrative structures, CPU regional committee, elections, deputy, cadence.

Зростання зацікавленості до радянської еліти, яке намітилося в українській історичній науці в останні десять років, призвело до появи окремого напрямку досліджень – вивчення радянських регіональних еліт. Відтворення механізмів та джерел їх формування, чинників руху у владній вертикалі значно розширює розуміння закономірностей та особливостей функціонування загальнодержавної еліти радянського періоду.

Метою даної розвідки є аналіз особливостей кадрового складу керівної ланки виконавчо–управлінських структур обласних Рад Півдня УРСР у зазначений період. Відповідно до цього, об’єктом дослідження виступає кадровий склад виконавчо–управлінських структур, предметом – особливості його формування та соціально–демографічні характеристики.

Не дивлячись на те, що вивчення радянських еліт має в українській історіографії вже досить сталу традицію [21–

25; 36], коло праць, у яких би на конкретному емпіричному матеріалі досліджувалися регіональні еліти, є відносно невеликим. Можна сказати, що започаткував цей напрямок ще радянський дослідник Терлецький В.М. [35] Аналіз повоєнної української радянської еліти – у широкому сенсі цього терміну – було здійснено у працях Першиної Т. С. [32–33], Кривчика Г.Г. [27–28], Нікілєва О.Ф. [31] Крупини В. [29], Штейнле О [39–40].

Джерельна база до вивчення кадрового складу виконавчо–управлінських структур обласних Рад депутатів представлена, в першу чергу, справочинними джерелами, що продукувалися центральними та обласними органами КПУ. Напередодні виборів оргінструкторський відділ ЦК КПУ розсилав до обласних комітетів КПУ рекомендації щодо запропонованого складу обласних Рад. Сектор кадрів та оргінструкторський відділ, на основі звітів обкомів КПУ, кожного року готували для ЦК КПУ статистичні звіти про

якісний склад керівного складу виконавчо-управлінських структур та укомплектованість кадрами. Першопочаткова інформація про кадровий рух у системі виконавчо-управлінських структур міститься також безпосередньо у протоколах засідань виконавчих комітетів, на яких формально відбувалося призначення / звільнення чиновників.

У 1930-ті рр. у системі владних відносин радянського суспільства було закладено принцип рекрутування регіональних еліт “знизу”. Аби потрапити навіть до райкомівсько-райвиконкомівської ланки, необхідно було спочатку пройти “бойове хрещення” в партосередках на виробництві, в сільських та селищних Радах. Але репресії 30-х рр. поламали планомірність цього процесу. Збільшення ж у складі представницьких та виконавчих органів влади молодих робітників мало негативні наслідки, оскільки вони не мали ні досвіду, ні знань для здійснення управлінських функцій [30, с. 61]. За оцінками радянських істориків, за станом на 1 січня 1937 р., із загальної кількості голів райвиконкомів, обраних на попередніх місцевих виборах УРСР, на своїх посадах залишилося менше половини – 48,9%. Із заступників голів райвиконкомів на посадах залишилося 26,6%. Із голів сільрад на посадах залишилося 39,5%. На 1 серпня 1937 р. лише 6% голів райвиконкомів мали вищу освіту, 57,5% – початкову. Серед голів сільських Рад 97,6% мали лише початкову освіту [35, с. 115].

У повоєнний період головним джерелом формування радянських кадрів стали особи, які повернулися з фронту [35, с. 116]. Наприклад, на 1945 р. серед керівників, що входили до номенклатури ЦК КПУ (в тому числі і голови облвиконкомів), лише 10% прийшли на ці посади до війни, а 56% – в останні два роки. Решта прийшла на посади в період війни. Малий досвід роботи породжував некомпетентність: у 1945–1949 рр. значно збільшується кількість управлінців, звільнених за невідповідність або невиконання посадових обов’язків [32

с. 16]. Однак, варто зазначити, що досить часто такі звільнення відбувалися без належного розслідування, на основі хибної інформації [33, с. 365]. У той же час траплялися випадки, коли за зафіксовані порушення і зловживання на керівних посадах особи звільнялися лише через деякий час. Наприклад, завідувачому Запорізьким обласним відділом комунального господарства Логвиновичу О.О. протягом 1948–1950 рр. тричі було винесено догану за зловживання посадовим становищем [15, арк.17; 16, арк. 12; 17, арк. 204], і лише в 1950 р. його було звільнено.

Депутатський корпус обласних Рад формально був джерелом для формування більшості виконавчо-управлінських структур. Для кінця 1930-х рр. кооптація до виконавчих комітетів місцевих Рад була якщо не звичним, то і не виключним явищем [26 с. 23]. Після перших повоєнних виборів це явище зникає: членами виконкому могли стати виключно депутати відповідної Ради. Однак очолювати відділи та управління могли й особи, що не мали депутатського статусу: законодавчо це питання не регламентувалося.

Керівники виконавчо-управлінських структур обласних Рад входили до номенклатури ЦК КПУ, тому до процесу добору та розстановки кадрів ставилися дуже відповідально. Особа – претендент на посаду – проходила перевірку на предмет походження, наявності родичів та близьких за кордоном, характеру взаємовідносин із підлеглими та колегами тощо. Однак ретельність такої перевірки в різні роки була різною. Наприклад, у Запорізькій області в 1950 р. під час підготовки до виборів у місцеві Ради, було виявлено, що секретар облвиконкому Романенко І.Е. має родичів за кордоном [4, арк. 45], хоча він уже був обраний до обласної Ради в 1947 р. і займав таку важливу посаду.

Однак, численні перевірки та переперевірки обкомами потенційних та наявних керівних кадрів мали і негативні

наслідки, оскільки суто фізично неможливо було охопити все коло питань, вивчення яких необхідне було для якісного відбору кандидатів на номенклатурні посади. За таких умов при відборі керівних працівників звичним явищем ставав формалізм та поспішність. Також мав місце підбір кадрів, базований на міжособистісних стосунках [32, с. 13].

При аналізі особового керівного складу виконавчо-управлінських структур доцільно виділяти окремо три групи: керівний склад виконавчого комітету, куди входили голова, його заступники та секретар, власне виконком, та керівний склад відділів та управлінь. Варто зазначити, що розподіл повноважень між заступниками голів, а тим більше між членами виконкому ніколи не був чітко визначеним. Зазвичай, заступники голови виконкому контролювали діяльність від 4 до 9 відділів та управлінь: залежно від кількості заступників та, відповідно, кількості виконавчо-управлінських структур [3, арк. 24]. Традиційно секретар облвиконкому контролював діяльність оргінструкторського та загального відділів, а протягом 1950-х – першої половини 1960-х рр. він був відповідальний загалом за всю організаційну та звітну діяльність виконкому. Так само розподілялися відділи та управління між членами виконкому. Розподіл повноважень закріплювався виключно рішенням самого виконкому, однак, про цей розподіл в обов'язковому порядку інформували ЦК КПУ; крім того, ЦК КПУ контролював питання щодо кількості заступників голови облвиконкому та його склад. Так, наприклад, у Запорізькій області, особовий склад виконкому в середньому на 70-80% формували керівники відділів та управлінь, і, таким чином, члени виконкому фактично займали дві посади.

При аналізі складу виконкому та його виконавчо-управлінських структур доцільно виділяти такі характеристики: наявність досвіду роботи у виконавчих органах влади нижчого рівня або у виробничій сфері, середній вік на момент призначення на

посаду, термін роботи на керівній посаді у виконавчо-управлінській структурі (що, у свою чергу, дозволяє прослідкувати динаміку їх оновленості та змінності), причини звільнення з посади або переміщення на іншу рівнозначну посаду [5–8].

Протягом 1950–1980-х рр. обкоми КПУ щорічно надсилали до ЦК КПУ статистичні звіти про склад та змінність керівного складу облвиконкому [5-14]. Інформація порівнювалася за такими критеріями, як загальна кількість керівного складу, куди входили голова, заступники та секретар; вік, освіта; наявність спеціальної партійної освіти; національність; стаж роботи на керівній посаді; стаж роботи в даній структурі; кількість осіб, зміщених з посади, причини зміщення; кількість осіб, висунутих на керівну посаду вперше. Звіти були безособовими: навіть не вказувалося, хто саме – голова, один з заступників чи секретар – були усунуті з посади у звітний період. Так само, за цими звітами неможливо було встановити, наприклад, освіту голови виконкому, чи наявність у нього спеціальної партійної освіти.

Таким чином, при призначенні на посаду голови облвиконкому враховувався, в першу чергу, досвід роботи у виконавчих органах місцевої влади та робота в партструктурах; однак ні перший, ні другий чинник не можна назвати домінуючим. В той же час чітко прослідковується, що протягом останніх 10 років перед призначенням на дану посаду ці особи не обіймали управлінських посад на виробництві чи у сфері сільського господарства. У період 1950–1960-х рр. привертає увагу відносно молодий вік осіб, що призначалися: в середньому не більше 50 років. Лише голові Запорізького облвиконкому у 1953–1959 рр. Скрябіну [20, арк. 11] на момент призначення виповнилося 65 років. Голові першого повоєнного Запорізького облвиконкому Пономаренку В.М. на момент призначення виповнилося 40 років [15, арк. 3], Титову А.Г. – 38 років [16, арк. 6].

Ще більш стабільною була посада секретаря обласного виконавчого комітету. До середини 1960-х рр. секретар облвиконкому фактично очолював організаційно-інструкторський відділ, був відповідальний за створення та просування інформаційно-звітної документації для вищих органів влади, зокрема, Президії Верховної Ради УРСР та Ради Міністрів, був відповідальний за організаційно-технічні аспекти проведення виборчих кампаній. Неформально саме секретар був другою особою після голови. Тому до особи, що висувалася на цю посаду, вимоги також були чіткими: вона повинна була мати освіту не нижчу за середню спеціальну (для періоду 1950–1960-х рр.), досвід роботи в органах місцевої влади або партструктурах на керівних посадах. Наприклад, секретар Запорізького облвиконкому в 1953–1969 рр. Бучакчийський М.М. прийшов на цю посаду з посади голови Запорізького міськвиконкому (1950–1951 рр.) [38, с. 13].

Кількість заступників голови облвиконкому залежала від категорії області. Існувало три категорії областей за заробітною платнею та обсягом керуючої роботи. Запорізька, Одеська та Кримська області входили до першої категорії – в них мали працювати по 4 заступники голови; Херсонська та Миколаївська області входили до другої категорії, відповідно, в них були лише по три посади заступника голови [2, арк. 34–35].

На посаду заступників голови облвиконкому, зазвичай, призначали з двох кадрових джерел: або з партійних структур обласного рівня, або з посади начальника чи завідуючого відділів та управлінь. В обласних Радах Запорізької області в даний період чітко прослідковується тенденція, коли першопочатковим було призначення на посаду керівника відділу чи управління, а через одну-дві каденції – на посаду заступника голови облвиконкому. В епізодичних випадках на цю посаду могла бути призначена особа, що займала посаду голови райвиконкому [20, арк. 4]. Однак

якоїсь чіткої закономірності в цьому аспекті не прослідковується. Це вказує на те, що якоїсь чіткої схеми щодо кадрового відбору голів виконкомів та їх заступників не існувало. Національний чинник також не був визначальним [39, с. 203]. Стовідсоткове оновлення заступників голови відбувалося приблизно раз на 10-12 років; навіть у випадку зміни голови, заступники могли залишитися на посадах у повному складі. Середній вік заступників голів облвиконкому також не перевищував 50 років.

Склад виконкому в період, що розглядається, залишався в середньому стабільний – 2–3 каденції, тобто оновлення відбувалося приблизно раз на 6 років. Кількість членів виконавчого комітету залежала від кількості депутатів обласної Ради (яка, у свою чергу, залежала від кількості населення області). Протягом усіх досліджуваних років їх кількість коливалася в межах 9-11 осіб. У 1947–1950 рр. до складу виконкому обов’язково мали входити завідувач фінансовим відділом, соціального забезпечення, відділом освіти, комунального господарства, голова планової комісії та начальник управління сільського господарства. У подальші роки в цей перелік було включено представника управління юстиції або МВС. Включення до складу виконкому першого секретаря обкому мало варіативний характер, і загалом не було обов’язковим. Так само не прослідковується тенденція включення до виконкому голови міськвиконкому обласного центру.

На думку сучасної української дослідниці Першиної Т.С., в період 1960–1980-х рр. відбувалося поступове заміщення номенклатури посад номенклатурою осіб. Тобто особа, потрапивши в систему владних структур будь-якого рівня, надалі “курсувала” між посадами. Це природно призводило до обмеженості, закритості джерел формування та оновлення всіх владних і керівних структур [33, с. 22].

Однак аналіз керівного складу виконавчо-управлінських структур південноукраїнських Рад обласного рівня

дає підстави говорити, що в цій системі таке явище не було поширеним. Загалом, тенденції призначення однієї особи протягом певного часу керівником різних управлінських структур виконкому не відмічається. Зазвичай особа залишалася на посаді протягом 3–4 каденцій, або звільнялася наступною обраною Радою.

Так само загалом нехарактерним є кадровий рух між виконавчо-управлінськими структурами різних областей, хоча подібна практика і зустрічалася. Так, Хорунжий М.В., 1920 р.н., виходець із Херсонської області, тривалий час працював на партійній роботі в Херсонській області, з 1958 р. по 1969 р. був головою Одеського облвиконкому, з 1969 р. по 1976 р. – головою Запорізького облвиконкому (а потім був призначений міністром сільського господарства УРСР) [39, 28–29].

Необхідно підкреслити, що в цей час не було міжобласної горизонтальної ротации вищих управлінських кадрів, що призводило до формування вузькорегіональної радянської еліти. Цей процес не можна оцінити однозначно. З одного боку, особи, які займали провідні посади у виконавчо-управлінських структурах однієї області, не знали специфіки економічних та господарських процесів у сусідніх областях, що звужувало їх професійні якості. Крім того, це неминуче призводило до формування та поглиблення неформальних міжособистісних зв'язків, які впливали на кадрову ситуацію у нижчих органах радянської та партійної влади. Однак, з іншого боку, регіональне обмеження процесу формування радянських еліт сприяло більш глибокому, досконалому розумінню соціально-економічних та господарських процесів в конкретній області, у владних структурах якої відбувалося поступове кар'єрне зростання, формування так званого "територіального патріотизму".

Керівники відділів та управлінь призначалися на ці посади з посад керівників виробничо-технічних структур,

або ж підвищувалися з посад в виконавчо-управлінських структурах вищих Рад (куди вони знову ж таки приходили "з виробництва"). Кадровий рух між партійними та радянськими структурами також був характерний для перших та других секретарів обкомів та голів облвиконкомів, їх перших заступників та секретарів облвиконкомів. Однак цей рух не мав характеру закономірності чи принаймні тенденції. Тому немає підстав говорити про абсолютно єдиний кадровий резерв для партійних і радянських управлінських структур – принаймні на досліджуваному обласному рівні. З боку ЦК КПУ існував контроль за сумісниками: так, при роботі на посаді керівника виконавчо-управлінської структури та у виконкомі особа отримувала одну зарплату. Протягом 1950-х рр. не допускалося сумісництво роботи в органах місцевої державної влади та інших установах й організаціях [1, арк. 1]. Однак з роками ці вимоги ставали все менш жорсткими.

Пряме призначення на посаду в обласні виконавчо-управлінські структури з відповідних посад в районній ланці відбувалося досить рідко. Зазвичай, спочатку особа призначалася на другорядну керівну посаду в обласних структурах, а вже потім – на керівну. (Хоча між цими призначеннями могло пройти небагато часу).

Освітній рівень керівного складу виконавчо-управлінських структур постійно покращувався. Однак ще в середині 1950-х рр. серед голів виконкомів зустрічалися особи, що мали незакінчену вищу або середню спеціальну освіту. Що стосується керівників відділів та управлінь, то до їхнього освітнього рівня в цей час особливих вимог не висувалося. Наприклад, завідувач Запорізьким обласним фінансовим відділом у 1944–1950 рр. Кокарев Е.І. при прийомі на дану роботу надав фіктивну довідку про закінчення Верхньохортицького (Запорізька область) педагогічного училища, що виявили лише в 1950 р. [4, арк. 25]. Протягом усього розгляданого періоду абсолютна більшість голів виконкомів та їх перших

заступників мали агротехнічну або технічну освіту. Причому це стосується не лише південноукраїнських областей: така ситуація була характерна для всієї республіки. Загалом, це було цілком логічно: в УРСР жоден вищий навчальний заклад, за виключенням Київської вищої партійної школи при ЦК КПУ, не готував професійних управлінців. До того ж, така освіта не могла бути першою вищою. Дещо кращою була ситуація з вищими партійними кадрами, але кадровий рух між партійними і державними структурами на обласному рівні не мав характеру закономірності.

Протягом 1950–1970 рр. серед керівного складу управлінсько-виконавчих структур (голова, заступники голови, секретар) південноукраїнських областей лише 1–2% мали вищу партійну освіту. Представники гуманітарних професій зустрічаються лише серед заступників та секретарів облвиконкомів. Навіть керівники таких відділів та управлінь, як освіти, культури, також у більшості мали технічну, в кращому випадку – педагогічну освіту. З початку 1970-х рр. серед голів облвиконкомів та їх заступників збільшується кількість осіб, що здобували економічну освіту. Лише на середину 1970-х рр. всі голови обласних виконавчих комітетів УРСР мали закінчену вищу освіту. Серед секретарів облвиконкомів ще зустрічалися особи з незакінченою вищою або середньою спеціальною освітою [18-24].

Система контролю за морально-діловими якостями керівників виконавчо-управлінських структур ґрунтувалася в першу чергу на неформальних, міжособистісних зв'язках і стосунках. При звільненні з посади серед причин найчастіше фіксувалися такі, як “сімейні обставини”, “виїзд за межі області”, “вихід на пенсію” та “у зв'язку з погіршенням стану здоров'я”. Такі причини, як “невиконання службових обов'язків” або “зловживання службовим становищем” не фіксувалися. У той же час протягом першої половини 1950-х рр. систематичне несправляння з

посадовими обов'язками, гальмування виконання або і зрив виробничих планів досить часто фіксується в рішеннях виконкомів, звітних матеріалах організаційно-інструкторського відділу. Однак письмових доган відповідальним за це працівникам не виносилося. Якщо ж через деякий час вони і звільнялися, то в заявах фігурували інші причини. Можна припустити, що в цей період практика “розкидання кадрами”, яких у повоєнних умовах не вистачало, не схвалювалася.

Починаючи приблизно з середини 1950-х рр., з'являється практика першопочаткового призначення на керівну посаду в управлінських структурах облвиконкому в період між скликаннями, а вже потім – обрання депутатом обласної Ради. Протягом 1950–1980-х рр. відмічається збільшення у складі управлінсько-виконавчих структур осіб, які не були депутатами: 1957 р. – 37%, 1969 р. – 41%, 1971 р. – 40%, 1975 р. – 41%, 1987 р. – 47%. Якоїсь закономірності в таких призначеннях не було: керівники – не депутати могли очолювати і сільськогосподарські управління, і відділи місцевої промисловості, охорони здоров'я, транспорту, реєстрації актів сімейного стану, загальний та оргінструкторський відділи. Деякі з них депутатського статусу так і не отримували. Це явище мало місце, в першу чергу, при призначенні на посаду в структури, що створювалися в період між скликаннями. Однак з часом така практика набуває все більшого поширення, що опосередковано вказує на поступове зменшення легітимуючого значення обласних Рад як представницьких органів.

У 1950–1960-х рр. оновлення виконавчо-управлінських структур обласних Рад кожної каденції складало в середньому 30–40%. Починаючи з середини 1970-х рр., процеси оновлення керівного складу стають ще менш динамічними. Це відбувається на фоні збільшення кількості відділів та управлінь, керівниками яких, зазвичай, призначалися особи, які до того не займали керівних посад

в виконавчо-управлінських структурах, тому в 1970-х рр. ці процеси були менш помітними. Однак уже з початку 1980-х рр. і до 1990 р. кадровий склад виконавчо-управлінських структур Запорізьких обласних Рад депутатів фактично не оновлювався.

Спостерігалася цікава тенденція, що намітилася ще в 1970-х рр., й особливо яскраво проявилася в 1980-х рр. Після звільнення певної особи від депутатських повноважень та проведення довиборів, депутатами досить часто ставали відповідальні працівники промислового або сільськогосподарського комплексу, управлінці в соціальній сфері. Одночасно з визнанням їх депутатських повноважень, на тій самій сесії приймалося рішення про звільнення з посади керівника певної виконавчо-управлінської структури – зазвичай, у зв'язку з виходом на пенсію – та призначення на цю посаду новообраного депутата. Можна припустити, що попереднє звільнення від депутатських обов'язків рядових депутатів було не випадковим, а підлаштовувалося під необхідне призначення конкретної людини на певну посаду. Депутати ніколи не входили до радянської, господарської чи партійної номенклатури похідно лише від свого депутатського статусу, і виконували обов'язки без відриву від виробництва. Особова документація на “представників робітників і селянства” була вкрай обмежена, і, за великим рахунком, вищі органи і виконавчої, і партійної влади не цікавило, чи виїхав певний депутат за межі округу, від якого обирався, чи погіршився в нього стан здоров'я. Однак, звичайно, це є лише припущення, яке може бути в подальшому як спростоване, так і підтвержене.

Американський політолог Норман З. в 1940-х рр. для характеристики креативного потенціалу еліт сформував поняття “критичного віку політичного формування”. Згідно з цією теорією, при якісному аналізі демографічних характеристик еліт, варто враховувати, в першу чергу, не їх біологічний

вік, а суспільно-історичні умови соціалізації і політичного формування особи, яке припадає на 17-25 років. Покоління, соціалізація яких відбувалася в умовах криз або стагнацій, зазвичай менш динамічні, аніж перші посткризові [34, с. 15]. Відповідно до цієї теорії, керівний склад виконавчо-управлінських структур як представників регіональної еліти пройшов “політичне формування” на початку 1930-х рр., у період війни, та в період політичної стагнації. Для перших двох поколінь характерне швидке реагування на ситуацію, що виникає, відсутність масштабного бачення проблеми та стратегічного планування. Для останнього – обмеженість регіональних або групових інтересів, пасивне протистояння змінам.

Протягом періоду, що розглядається, відмічається також тенденція до поступового збільшення середнього віку керівників відділів та управлінь. У першому повосенному виконкомі переважали особи 1910-х років народження, тобто їх середній вік не перевищував 45 років (за виключенням голови виконкому). Протягом 1950-х років ця тенденція загалом зберігається. На керівні посади призначали осіб, в середньому не молодше 40, але не старше 60 років. Але вже з кінця 1960-х років відмічається тенденція до збільшення середнього віку до 50 років. З середини 1970-х років середній вік керівників управлінських структур складав близько 55 років. Із середини 1980-х років відмічаються дві тенденції: з одного боку, за рахунок низького рівня оновленості керівництва його середній вік збільшується до 56 років, але з іншого, – в новостворювані відділи та управління призначаються переважно особи не старше 42 років.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що кадрові зміни в керівному складі виконавчо-управлінських структур обласних Рад регіону, що досліджується, в період 1947–1990 рр. були неоднозначними. До позитивних явищ можна віднести, зокрема, поступове, але невпинне підвищення освітнього рівня, збільшення частки осіб, що

мали економічну або гуманітарну освіту. В той же час прослідковується поступове зменшення динаміки кадрового оновлення. Поняття легітимації статусу регіональної управлінської еліти шляхом їх обрання у представницькі органи влади, в першу чергу в обласні Ради, мало найбільше ідеологічне навантаження з 1960-х до середини 1970-х рр. У період 1940-х – кінця 1950-х рр. головними були організаційні, професійні якості управлінців, оскільки пріоритетним вектором розвитку суспільства була відбудова народного господарства. У наступні півтора десятиліття на рівні суспільної свідомості відбувалося активне прищеплення ідеологічної тези про “всенародну демократію”, доступність владних структур усіх рівнів для простих громадян. І тому керівник управлінської структури мав бути депутатом – “всенародно обраним” представником. Однак саме в цей час намітилася і протилежна тенденція: кількість керівників відділів та управлінь, які ні на момент призначення, ні згодом не були обрані депутатами відповідної Ради, починає збільшуватися. Із середини 1970-х рр., на фоні дедалі більшої бюрократизації владних структур, депутатський статус починає втрачати ідеологічне значення.

Бібліографічні посилання:

- ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 25 Спр. 373. Справки отдела организационно-инструкторской работы о проверке выполнения постановления ЦК КПСС и СМ СРСР об упорядочивании совместительской работы партийных, советских, профсоюзных и других органов. 118 арк.
- ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 339. Информации обкомов Компартии Украины о ходе подготовки к выборам в ВС УССР и местные Советы депутатов трудящихся. 14 июня 1971 г.– 15 июня 1971 г., 128 арк.
- ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 622. Информация Президиума ВС УССР, обкомов партии и других партийных и советских организаций о составе местных Советов депутатов трудящихся, об опыте работы их первых сессий и другим организационно-партийным вопросам. 29 января 1973 г.– 11 ноября 1973 г., 59 арк.
- ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 46. Спр. 5305. Материалы по выборам в местные Советы по Запорожской и Херсонской областях. 1950 г., 280 арк.
- ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 67. Спр. 164. Статистический отчет о составе и сменяемости на 1.1. 1951 г. партийного, советского руководства по Украинской ССР. 1951 г., 51 арк.
- Спр. 761. Статистический отчет о составе и сменяемости кадров на 1 апреля 1970 года. Председатели и заместители председателей облисполкомов. 1 апреля 1970 г., 121+1 арк.
- Спр. 847. Статистический отчет о составе и сменяемости кадров на 1 апреля 1973 года. Председатели и заместители председателей облисполкомов. 121+1 арк.
- Спр. 906. Статистический отчет о составе и сменяемости кадров на 1 июня 1975 года. Председатели и заместители председателей облисполкомов. 153 арк.
- Спр. 1050. Председатели и заместители председателей исполкомов областных Советов народных депутатов. 10 марта 1980 г., 106 арк.
- Спр. 1154. Председатели и заместители председателей исполкомов областных Советов народных депутатов. 1 июля 1983 г., 132 арк.
- Спр. 1251. Председатели и заместители председателей исполкомов областных Советов народных депутатов. 1 июля 1985 г., 159 арк.
- Спр. 1291. Председатели и заместители председателей исполкомов областных Советов народных депутатов. 1 июля 1986 г., 160 арк.
- Спр. 1326. Председатели и заместители председателей исполкомов областных Советов народных депутатов. 1 июля 1987 г., 162 арк.
- Спр. 1336. Руководители областных управлений и отделов: культуры, кинофикации, народного образования, коммунального хозяйства, союза потребительских обществ Украинской ССР. 1 октября 1987 г., 182 арк.
- Спр. 148. Протокол засідання першої сесії Запорізької обласної Ради депутатів трудящих другого скликання. 5–6 січня 1948 р., 35 арк.
- ДАЗО. Ф. 1315. Оп. 14. Спр. 304. Протокол засідання виконкому №55 рішення з §1–20 і матеріалами до них. 13 червня 1950 р., 238 арк.
- Спр. 336. Протокол засідання першої сесії Запорізької обласної ради депутатів трудящих третього скликання. 4 січня 1951 р., 10 арк.
- Спр. 344. Протоколи засідання виконкому №1, №2, №3. 6–15 січня 1951 р., 362 арк.
- Спр. 532. Протокол засідання виконкому №1, рішення №1-№28. 8 січня 1954 р., 235 арк.
- Спр. 573. Протокол засідання 11 сесії Запорізької обласної ради депутатів трудящих 4 скликання. 19 січня 1955 р., 63 арк.
- Нариси державної служби в Україні / [О.Г. Аркуша, Є.І. Бородін, С.В. Віднянський та ін. ; редкол: С.В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін]; Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. – К.: Ніка-Цент, 2009. – 536 с.
- Васильєв В.Ю. Динаміка диктатури: стосунки “центр-субцентр” влади в радянській управлінській системі в УСРР-УРСР (20-30-ті рр. XX ст)/ В.Ю. Васильєв / Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта,

2008. – Вип. XXIII: Політична еліта в історії України. – С. 190-200.
23. Дорошко М.С. Більшовицька номенклатура в радянській Україні у 1917-1938 рр.: особливості формування та наслідки діяльності / М.С. Дорошко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2008. – Вип. XXIII: Політична еліта в історії України. – С. 126-136.
  24. Дорошко М.С. Номенклатура: керівна верхівка радянської України (1917-1938 рр.) / М.С. Дорошко – Монографія. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 368 с.
  25. Журавський В. Політична еліта України: Теорія та практика трансформації / В. Журавський, та ін. – К.: Логос, 1999. – 224 с.
  26. Зубкова Е.Ю. Опыт и уроки незавершенных поворотов 1956 и 1965 гг. / Е.Ю. Зубкова // Вопросы истории КПСС. – 1988. – № 4. – С. 74-85.
  27. Кривчик Г.Г. Українське село під владою номенклатури (60-80-ті рр. XX ст.) / Г.Г. Кривчик. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 2001. – 190
  28. Кривчик Г.Г. Представницькі органи влади в Україні у період “відлиги” / Г.Г. Кривчик // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2008. – Вип. XXIII
  29. Крупина В. Освітньо-культурний рівень партійної номенклатури (друга половина 1940-х – початок 1950 х рр.) / В. Крупина // Український історичний збірник. – К.: Інститут Історії України НАН України, 2009. – № 12. – с. 207–214.
  30. Москаленко В.Г. Местные Советы УССР в системе тоталитарной власти (30-е годы): дис. насоиск. ученой ст. кандидата исг. наук / В.Г. Москаленко. – К, 1993. – 165 с.
  31. Нікілев О.Ф. Виробнича інтелігенція українського села. / О.Ф. Нікілев. – Д: ДНУ, 2004.
  32. Першина Т.С. Господарська номенклатура в Україні. 1943-1945 рр. / Т.С. Першина. – К, 1997. – 116 с.
  33. Першина Т.С. Партійно-радянська номенклатура в Україні, 1945-1948 рр.: деякі аспекти проблеми / Т.С. Першина // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2008. – Вип. XXIII: Політична еліта в історії України. – С. 363-377.
  34. Роль еліт у трансформаційному суспільстві: Матеріали “круглого столу”. – К.: ???, – 96с.
  35. Терлецький В.М. Ради депутатів трудящих Української РСР в період завершення будівництва соціалізму (1938-1958 рр.) / В.М. Терлецький – К.: Наукова думка, 1968. – 377 с.
  36. Фролов М.О. Компартийно-радянська еліта в Україні: особливості існування та функціонування в 1923-1928 рр. / М.О. Фролов. – Запоріжжя: Прем’єр, 2004. – 800 с
  37. Шиханов Р.Б. Керівники міста Запоріжжя (1939-2000рр.): Біографічний довідник / Р.Б. Шиханов – Запоріжжя: “Тандем-У”, 2000 – 72 с.
  38. Шиханов Р.Б. Керівники Запорізької області. (1939-2000рр.): Біографічний довідник / Р.Б. Шиханов – Запоріжжя: “Тандем-У”, 2000 – 82 с.
  39. Штейнле О. Ф. “Народжені революцією”: формування номенклатурної еліти УРСР кінця 1930-х – 1940-х років / О.Ф. Штейнле // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2008. – Вип. XXIV: Соціальні та національні чинники революцій і реформ в Україні: проблеми взаємовпливів. – С. 202–205.
  40. Штейнле О. Ф. Освітньо-культурний рівень владної верхівки Радянської України (1945–1953 рр.) / О.Ф. Штейнле // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2008. – Вип. XXVIII. – С. 257–263.

